

Katrolhouders en weeftoestellen

Harrie Leyten

Zeker voor de 'beginnende' liefhebber of verzamelaar van Afrikaanse kunst zijn de diverse katrolhouders die hebben dienst gedaan als sierstuk van de weeftoestellen, uitermate aantrekkelijk.

Rijzige Afrikaanse diplomaten in bonte, duur uitziende omslagdoeken vormen al jarenlang een bekend en aantrekkelijk beeld op onze televisieschermen. Deze vorstelijke doeken worden nog steeds met de hand geweven op dikwijls primitieve weefgetouwen. Ze zijn in feite samengesteld uit een twintigtal smalle banen, ieder gemiddeld 10 centimeter breed, die volgens oude technieken worden geweven in de dorpen van Afrika. De weefgetouwen zijn dikwijls zo wankel dat westerse bezoekers zich afvragen hoelang ze nog overeind zullen blijven. Toch lukt het de wevers op deze kaduke constructies waarlijke kunstwerken te produceren.

Het weefgetouw

Een weefgetouw heeft twee schachten en lijkt in principe veel op het Europese handgetouw. *In West Afrika* is het tamelijk simpel van constructie. De *ketting* (dat wil zeggen: het strak gespannen garenvlak) is maar ongeveer 8 - 16 centimeter breed. Om te kunnen weven, dat wil zeggen om de *inslagdraad* één op- één neer tussen de kettingdraden te kunnen leggen, is het noodzakelijk om afwisselend alle even en oneven kettingdraden omhoog te kunnen tillen. Daarvoor dienen de twee *schachten*. In iedere schacht is een groot aantal verticale touwtjes gespannen (de hevels) die in het midden een oogje bezitten, waardoor één kettingdraad loopt.

Elk even *scheringdraad* loop door een *heveloog* van de voorste schacht waarna hij tussen de hevels van de andere schacht doorloopt. Elke oneven kettingdraad loopt tussen de hevels door van de eerste schacht en vervolgens door een heveloog van de tweede schacht.

Aan de onderzijde van de schacht hangt ene touw dat vast zit aan een stok die als *trapper* dienst doet. Duwt de wever met zijn voet de trapper van de eerste schacht naar beneden, dan gaat door de ophanging via een *katrol* de tweede schacht naar boven. De ketting splitst zich door deze handeling in ene ondervlak van even draden en een bovenzvlak van oneven draden.

Door de opening tussen deze twee vlakken wordt de spoel met inslagdraad geschoven. Met de *kam* (die aan dezelfde stok hangt als *katrolhouder*) wordt

de inslagdraad op zijn plaats tegen het geweven stuk geschoven. Hierna wordt de andere trapper naar beneden gedrukt. Dit geeft de tweede opening tussen de kettingdraden, dat wil zeggen: de even draden komen nu boven en de oneven draden onder, zodat de volgende inslag gemaakt kan worden. Op deze manier groeit een lange, smalle reep stof, die op een bepaalde lengte wordt afgeknipt. Zestien of twintig banen worden vervolgens aan elkaar genaaid: de omslagdoek is klaar.

De wevers

Bijna iedereen in een Afrikaans land kan u vertellen waar de typische weefcentra zijn, en eenmaal daar zal men u graag vertellen wie de beste wevers zijn. Hun weefsels zijn van prima kwaliteit en vertonen een grote verscheidenheid aan kleurstellingen en motieven. De motieven hebben hun eigen namen, soms hun eigen geschiedenissen.

Een beroemd wever in *Ghana* had dagenlang zitten werken aan het ontwerpen van een nieuw motief. Aan het einde van een inspannende dag had hij het gevonden. Hij kwam van achter zijn weefgetouw vandaan en zei: '*m' adwen asa*' dat wil zeggen: '*mijn fantasie is uitgeput*', en dat is de naam gebleven van dit nieuwe motief dat nog steeds geldt als een van de meest exclusieve weefproducten van het land.

De prijzen die beroemde wevers vragen voor hun producten zijn soms overeenkomstig hun roem. Waar een eenvoudige omslag doek misschien 400 gulden kost, kan het kunstwerk van een vooraanstaande wever 4000 gulden kosten. Toch worden wevers in West Afrika op de eerste plaats gezien als handwerkslieden en vakmensen, die hun vak doorgaans van hun vader hebben geleerd. Hun leertijd is lang en hun vakmanschap rijpt slechts langzaam tot meesterschap.

Ook het weefgetouw word geërfd van vader. Als hij sterft zal zijn zoon met eerbied blijven spreken over zijn vader. Iets van het succes van de zoon zal blijven afstralen op de vader. Soms wordt het *portret* van de overleden vader afgebeeld op de *katrolhouder* boven in het weefgetouw. Hier zijn we gekomen bij de aanleiding van dit artikel: de katrolhouders die steeds die steeds vaker gezien worden in etalages van antiekzaken, en die op deze manier een eigen leven zijn gaan leiden.

De weefkatrolhouders

In het van stokken en touwtjes aan elkaar geknutselde weefgetouw is de katrolhouder dikwijls een juweel van beeldsnijwerk. Niet alle landen kennen deze mooi uitgesneden katrolhouders. *Ivoorkust* heeft daarin de beste traditie, en volkeren die overigens weinig met elkaar gemeen hebben, zoals de *Senoefo* in het noorden, en de *Baule* in het zuiden van Ivoorkust, kennen een sterke traditie op dit gebied.

Een katrol is bijvoorbeeld versierd met een zeer gestileerde vogelkop. Het stelt de *toekan* voor, de vogel die ook in Nederlandse kinderverhalen een rol speelt. Het is een zwarte vogel met een onwaarschijnlijke grote knalgele snavel, die slecht vliegen kan, en op grote afstand gehoord wordt door het spektakel; dat hij maakt in de bomen waar hij met soortgenoten neerstrijkt. Deze vogel speelt een rol in vele oude verhalen over de schepping van de wereld. Sommigen beweren dat hij de stamvader is van de *Senoefo*, en daarom zo dikwijls voorkomt in hun afbeeldingen: op maskers, op huizen en deuren.

Een andere katrolhouder laat ook ene vogeltje zien, maar zoveel lieflijker en speelser dan de toekan. Het is alsof het vogeltje in vlucht is. Een grappig effect wordt ook bereikt omdat het niet vastzit op de katrolhouder, maar aan een touwtje zit dat ook de houder ophangt aan het weefgetouw. Daardoor danst het mee op de cadans van de trappende voeten van de wever.

Nog een andere katrolhouder laat een schapenkop zien.

Waarom op deze en andere katrolhouders vogels en dieren zoveel voorkomen is niet onmiddellijk duidelijk. Dieren spelen een grote rol in het leven van de Afrikanen. Een dier is niet per definitie minder dan een mens. Veel dieren hebben eigenschappen waarop een mens jaloers kan zijn. Kan een mens stilstaan en zijn hoofd achterstevoren draaien om te kijken hoe de wereld er achter hem uitziet? Nee, dat kan hij niet, maar een kip kan dat wel. Pluspunt voor de kip. Die bijzondere eigenschappen die mensen zich zo graag eigen zouden willen maken, kunnen via de afgebeelde dieren soms toch dicht bij de mens worden gebracht.

Maar er zijn ook katrolhouders die mensengezichten laten zien. Bijvoorbeeld een gemaskerd gezicht. Wat steekt hier achter? Was de wever misschien ene goeie danser? Was hij lid van een geheim genootschap en liet hij dit zo merken? Of de katrolhouder toont een portret van een man met gesloten ogen. De gesloten ogen kunnen er op duiden dat het gaat om een overleden familielid, misschien de vader van de wever aan wie hij zoveel te danken heeft.

Op de gebruikelijke vragen bij Afrikaanse beelden: ‘Wat betekent het? Waarvoor diende het?’ moet in dit geval het antwoord zijn, dat behalve de praktische functie van het vasthouden van de katrol aan de voorstelling weinig religieuze betekenis gehecht moet worden. Wevers schijnen bij de meeste volkeren minder dan bijvoorbeeld smeden, gebonden aan overleveringen en voorschriften, en hebben derhalve een grotere vrijheid in de versiering van hun gebruiksvoorwerpen.

Wellicht hebben we hiermee een van de weinige voorbeelden van Afrikaanse kunst waarbij de voorstelling geen onmiddellijke betekenis heeft in een godsdienstig kader. Of het daarmee ook een voorbeeld is van *l’art pour l’art* is niet zeker. De wever zelf zal zeer waarschijnlijk een duidelijke reden hebben om juist deze afbeelding en niet een nader te kiezen ter versiering van de katrolhouder op zijn weefgetouw. Maar helaas is niet meer na te gaan wie de eigenaar en de kunstenaar van deze bijzondere voorbeeldjes van Afrikaanse houtsnijkunst zijn geweest, zodat we wat dat betreft weinig meer dan vermoedens kunnen koesteren.

**“Katrolhouders van weeftoestellen, juweeltjes van Afrikaanse houtsnijkunst.”
artikel gepubliceerd in Antiek Wereld, 1^e jaargang, no 9, september 1976.**